

Standaardisatie van Nederlandse exoniemen

Geospatiale informatiesystemen kunnen niet zonder geografische namen, en die geografische namen moeten qua spelling en zo mogelijk ook naar de locatie en omvang van het geografische object dat ze beschrijven, gestandaardiseerd zijn, zeker in een digitale omgeving. In Nederland is er, in tegenstelling tot de landen om ons heen, en in tegenspraak met de desbetreffende resoluties van de Verenigde Naties, geen instantie die zich bezig houdt met het vaststellen van de spelling van geografische namen.

Bij ontstentenis van zo'n organisatie heeft de Topografische Dienst Kadaster het als haar taak gezien om de schrijfwijze van de Nederlandse geografische namen voor gebruik in topografische bestanden vast te leggen. De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) kent een Adviescommissie voor het Vaststellen van Nederlandse Aardrijkskundige Namen, die in actie komt bij het vaststellen van nieuwe geografische namen, zoals bij de combinatie van gemeenten. Tenslotte heeft de Nederlandse Taalunie een Werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen, die de schrijfwijze van de Nederlandse exoniemen (benamingen van geografische objecten in het buitenland in een van de plaatselijk officiële schrijfwijze afwijkende Nederlandse vorm) vaststelt. Voorbeelden van zulke Nederlandse exoniemen zijn Peking voor Beijing en Theems in plaats van Thames. Ze doet dat door de uitgave van lijsten van exoniemen, en door het opnemen van dergelijke lijsten op haar website, het Taalunieversum (taalunieversum.org/taal/aardrijkskundige_namen/). Hoe deze lijst tot stand gekomen is wordt in dit artikel beschreven.

Prelude

In 1969 werd in opdracht van de Minister van Onderwijs een ad-hoc Commissie voor de Spelling van Buitenlandse Aardrijkskundige Namen, de CBAN, ingesteld (zie kader CBAN). Haar opdracht luidde uitgangspunten voor de spelling van buitenlandse geografische namen in het Nederlands vast te stellen, en te inventariseren welke afwijkende Nederlandse schrijfwijzen er bestonden voor buitenlandse geografische objecten. De uitgangspunten voor deze werkzaamheden bestonden uit enerzijds de wens bestaande exoniemen te bewaren, als deel van de Nederlandse culturele erfenis, en anderzijds zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de resolutie van de VN die vroeg om een beperking van het gebruik van exoniemen

Beijing of Peking?

Samenstelling van CBAN

De commissie bestond uit de historicus dr. D.P. Blok, de neerlandicus dr. B.C. Damsteegt, voorzitter prof. dr. F.J. Ormeling sr (kartograaf) en drs. A.J. Thurkow (geograaf). Zowel Blok als Ormeling Sr waren internationaal bekend vanwege hun participatie in de United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN). Om haar werkzaamheden aan te vangen vervaardigde de commissie eerst een lijst van landnamen, omdat dat onderdeel als het meest urgent werd gezien. Om de onderneming een bredere basis te geven werden ook de neerlandici prof dr. K. Roelands en dr. M. Hoebeke uit België in het werk betrokken.

*Ferjan Ormeling,
Universiteit
Utrecht*

omdat dat de internationale communicatie schaadde.

In 1979 bood de commissie de Minister haar eerste product aan, die het liet drukken en distribueren als *Lijst van landennamen* (1980). Tot ontsteltenis van de commissieleden schreef de Minister de in deze Lijst vervatte schrijfwijzen echter niet voor, noch voor zijn eigen ministerie, noch voor het onderwijs. Hij beval de gestandaardiseerde schrijfwijze slechts aan. Een van de redenen daarvoor zou zijn dat het verdrag van de Nederlandse Taalunie, dat alle beslissingsbevoegdheid in Nederland en België over zaken de Nederlandse taal betreffende, aan dit nieuwe supranationale lichaam zou overdragen, op het punt stond getekend te worden. Een andere reden zou zijn dat de nieuwe gestandaardiseerde schrijfwijze pas voorgeschreven kon worden tezamen met die van andere naamcategorieën, in bewerking door de daarvoor ingestelde commissies. Tenslotte was er een aantal discrepanties tussen de CBAN-lijst en de officiële spelling, met name in het gebruik van verbindestekens en hoofdletters.

De inhoud van de Lijst bestond uit een opgave per land van zowel de offi-

ciële versie van de landnaam als de verkorte versie in het Nederlands; verder de van de landnaam afgeleide Nederlandse vormen, zoals het bijvoeglijk naamwoord en de inwoner-aanduiding. Door het feit dat de lijst niet officieel werd voorgeschreven bleven er andere schrijfwijzen naast bestaan. Een aantal krantenredacties hielden stijlvoorschriften aan, waarin sommige landnamen op een afwijkende manier gespeld werden, en hetzelfde gold voor de persbureaus ANP en Belga.

Als onderdeel van de haar opgedragen taak maakte de CBAN ook een inventaris van de Nederlandse versies van alle andere categorieën van buitenlandse plaatsnamen; door de instelling van de Nederlandse Taalunie volgden er echter geen verdere CBAN-publicaties. Het door de CBAN verzamelde en bewerkte materiaal zou later gebruikt worden door de Werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen van de Nederlandse Taalunie. Het werk van de CBAN had wél een blijvende invloed op de Nederlandse exoniemen. Doordat Ormeling sr tevens redacteur was van de belangrijkste schoolatlassen in Nederland en Vlaanderen werd het CBAN-uitgangspunt over de reductie van exoniemen rigoureus doorgevoerd. Vergelijk men de 45e druk van de Bosatlas met de 39e, dan is het aantal exoniemen tot één tiende van het oorspronkelijke aantal teruggebracht. Bovendien

werden de overgebleven exoniemen anders weergegeven: in plaats van ze eerst te noemen gevolgd door de tussen haken geplaatste plaatselijk officiële versie (de endoniem) werden de endoniemen nu eerst gebracht en de exoniemen daar tussen haken aan toegevoegd.

Ontstaan van de Nederlandse Taalunie

Op 9 september 1980 was inmiddels het Nederlands-Belgische verdrag van de Nederlandse Taalunie getekend, waardoor deze per 1 april 1982 in werking zou treden. De belangrijkste doelstelling van het verdrag betrof de integratie van Nederland en het Nederlandssprekende deel van België op het gebied van de Nederlandse taal en literatuur in

de breedste zin. Beide landen droegen hun bevoegdheden betreffende de Nederlandse taal

(voorgeschreven spelling, grammatica, externe contacten, aanwezigheid op boekenbeurzen, etc) over aan dit nieuwe internationale lichaam. Zoals gezien kan worden op haar website heeft de Taalunie de volgende taken op zich genomen (www.taalunieversum.org):

- toezicht op en ondersteuning van de Nederlandse taal, productie van gereedschappen zoals woordenboeken en woordenlijsten en automatische vertaalprogramma's van het Nederlands naar het Engels, Frans, Duits en Spaans;
- adviezen op taalkundig gebied;
- opleidingen in het Nederlands, zowel in Nederland, België en Suriname (Suriname werd in 2003 lid van de Taalunie) als in het buitenland;
- het wereldwijd bevorderen van de Nederlandse literatuur.

De productie van een lijst van exoniemen viel onder de eerstgenoemde categorie.

Het verdrag voorzag in de vestiging van een bureau dat de gezamenlijke acties zou coördineren, en wel het Secretariaat van de Nederlandse Taalunie in Den Haag. Het wordt gefinancierd door de drie lidstaten en heeft een jaarlijks budget van ca € 9 miljoen.

De eerste werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (BAN I, 1988-1993)

Een van de taken die de Taalunie op zich nam, was de standaardisatie van de Nederlandse exoniemen. Hier wilde het in 1988 een werkgroep voor opzetten, waartoe men contact opnam met de bestaande CBAN. Omdat de nieuwe werkgroep bredere bevoegdheden zou krijgen stelde de CBAN de Minister voor haar op te heffen, zodat ze met de nieuwe werkgroep kon fuseren (zie kader BAN I). De taak van de BAN was het standaardiseren van de landnamen en het doen van een voorstel voor de standaardisatie van alle andere in de Nederlandse taal voorkomende exoniemen.

Warschau of Warszawa?

Fig. 1. Omslag van Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands.

BAN I

Als voorzitter werd prof dr. D.P. Blok voorgesteld (Ormeling sr was inmiddels met pensioen), en de nieuwe groep bevatte verder vertegenwoordigers uit de universiteiten, de persbureaus, de ministeries van buitenlandse zaken, en van de Europese Commissie: Blok, Boeman, Devoon, Van Grossen, Hintjes, Ormeling jr., Rentenaar, Roelandts, Visser, en Van de Voorde. De ministeries van buitenlandse zaken deden mee omdat ze goed ingevoerd waren in de lange, officiële versies van de landnamen, en daarvoor nog hun eigen naamlijsten hanteerden.

Haar uitgangspunten waren de volgende: het aanhouden van de officiële regels van de spelling van het Nederlands en van vermindering van het aantal exoniemen conform de resoluties van de VN. Ze zou alleen rekening houden met gangbare exoniemen en niet trachten 'slapende' exoniemen te reanimeren. In juli 1989 was het werk voltooid en werd de lijst van landnamen aangeboden aan de Taalunie, die hem voor advies doorzond aan het Samenwerkingsverband Nederlandstalige Terminologie (SANT). Dit lichaam, dat bestaat uit taalkundigen, had moeite met de uitgangspunten van de BAN (zoals: tenzij er een Nederlands exoniem in gebruik is, houden we ons aan de exoniemen geschreven volgens een door de VN geaccepteerd omzettingssysteem). Toen de Taalunie op basis van het advies van het SANT aan de BAN verzocht om die uitgangspunten te wijzigen, en bij voorkeur exoniemen te gebruiken, ook al waren die niet meer gangbaar – hetgeen tot een verouderde serie geografische namen geleid zou hebben – was dit reden voor een deel van de werkgroepleden op te stappen. Blok en Ormeling trokken zich terug en het voorzitterschap ging over op prof.dr. R. Rentenaar (Meertens Instituut van de KNAW). In de tussentijd had de werkgroep ook het tweede deel van haar taak, het uitwerken van de principes voor het ten behoeve van de standaardisatie selecteren en bewerken van

Belarus of Wit-Rusland?

Fig. 2.
Het toponimisch deel van de website van de Nederlandse Taalunie.

de Nederlandse versies van alle andere buitenlandse geografische namen, uitgevoerd. Deze voorstellen werden in 1991 tevens aan de Taalunie gezonden.

Namens de BAN publiceerde de Nederlandse Taalunie in 1993 de *Lijst van landnamen, namen van landen, alsmede opgave van de daarbij behorende bijvoeglijke naamwoorden, en van de inwoneraanduidingen, en van de namen der hoofdsteden, officiële schrijfwijze voor het Nederlandse taalgebied*. Afgezien van de selectie van een aantal controversiële naamversies was de inhoud van deze publicatie gelijk aan die van de lijst van landennamen uit 1980. Het belangrijkste verschil bestond eruit dat de namen van de hoofdsteden waren toegevoegd.

De tweede Werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen (BAN II, 1993-1996)

In 1993 werd de werkgroep opnieuw ingesteld, onder voorzitterschap van prof. Rentenaar, met als taak op basis van de hierboven genoemde uitgangspunten een lijst op te stellen met de Nederlandse namen van alle belangrijke steden, gebieden, eilanden, bergen, zeeën en andere geografische objecten die niet voorkwamen in de *Lijst van Landnamen*. Voorwaarde voor opname zou zijn dat deze namen frequent moesten worden gebruikt in in het Nederlands geschreven teksten. De werkgroep zou haar activiteiten baseren op dezelfde uitgangspunten als de BAN I, en dat maakte het ook voor degenen die zich eerder hadden teruggetrokken mogelijk zich er weer voor in te zetten (zie kader BAN II).

BAN II

Rentenaar (voorzitter), Boumann, Cockx, Devos, Eelen, Van Groesen, Van Langendonck, Ormeling jr, Verhoeven en Visser.

Toen de taak van het vaststellen van een gestandaardiseerde lijst van alle andere namen in 1995 was afgerond, verzocht de Taalunie de BAN II de nieuwe lijst te integreren met de bestaande *Lijst van landnamen*, en de laatste tevens te actualiseren. Het resultaat werd in 1996 gepubliceerd als *Buitenlandse aardrijkskundige*

namen in het Nederlands (fig. 1). De lijst werd officieel gepresenteerd aan de pers, aanbevolen door de Taalunie en door de Nederlandse en Belgische persbureaus voor hun producten voorgeschreven. Deze nieuwe publicatie bevatte de volgende elementen:

- een inleiding die de uitgangspunten verklaarde, de criteria voor de selectie, de volgorde, en de omzettingssystemen (tussen verschillende schriftsoorten);
- een lijst van buitenlandse geografische namen die, per land, de landnaam in zowel de officiële als verkorte vorm (dus bijv. Bondsrepubliek Duitsland naast Duitsland), bevatte zowel in het Nederlands als de plaatselijk officiële taal, de daarvan afgeleide bijvoeglijke naamwoorden en inwoneraanduidingen, gevolgd door alle nog in gebruik zijnde Nederlandse exoniemen, vergezeld van de (zodanig volgens VN-richtlijnen in het Latijnse alfabet omgezette) overeenkomstige endoniemen;
- een lijst van de Nederlandse versies van de Belgische plaatsnamen in Wallonië;
- een lijst van de Nederlandse versies van plaatsnamen in Frans Vlaanderen;
- een lijst van de beschrijvende elementen die in geografische namen voorkomen, met hun Nederlandse vertaling (zoals Bucht, cape, pulau, rio);
- een index van alle in de publicatie genoemde geografische namen.

De derde Werkgroep Buitenlandse Aardrijkskundige Namen van de Taalunie (1997-)

Na voltooiing van de *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands* werd de BAN II opgeheven. De Nederlandse Taalunie realiseerde zich echter daarna dat zo'n lijst onderhouden moet worden om een impact als standaard te garanderen, en dat er dus alsnog een werkgroep nodig was die de lijst kon actualiseren, aanpassen aan eventuele wijzigingen in de spellingvoorschriften voor het Nederlands en aan de eisen van de nieuwe media. Dus werd in 1997 de BAN III opgericht als perma-

Myanmar of Birma?

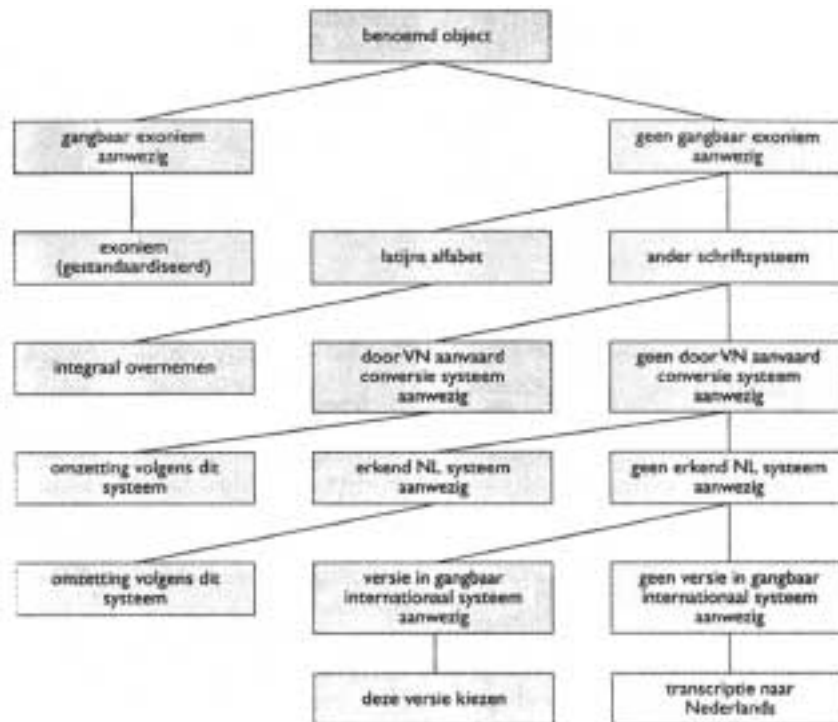

Fig. 3. De door BAN II en III gevolgde procedure voor het selecteren van naamversies voor buitenlandse geografische objecten.

nente werkgroep op het gebied van de buitenlandse geografische namen (zie kader BAN III). Zij had de volgende taken:

- volgen van en informeren over de ontwikkelingen, veranderingen en aanvullingen op het gebied van de Nederlandse versies van buitenlandse geografische namen;
- adviseren over vragen gesteld aan de Nederlandse Taalunie betreffende de schrijfwijze van buitenlandse geografische namen.

De werkgroep als geheel komt alleen samen om meer algemene uitgangspunten te bespreken; de dagelijkse zaken alsmede de vragen die het relevante deel van de Taalunie website oplevert, worden afgehandeld door mevr. Balteau in samenspraak met het dagelijks bestuur.

BAN III

Rentenaar trok zich spoedig na de instelling van de BAN III terug als voorzitter; zijn taak werd overgenomen door Ormeling. De groep bestond sedertdien uit: Boumann, Cockx, Devos, Eelen, Van Langendonck, Ormeling, Rentenaar, Verhoeven en Visser, met mevr. Balteau van de Nederlandse Taalunie als rapporteur, en Ormeling en Devos (neerlandica, Rijksuniversiteit Gent) als dagelijks bestuur.

Een tweede editie van de *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands* kwam gereed in 2003. Aanvankelijk zou deze zowel gedrukt worden als opgenomen op de website. Omdat de algemeen secretaris van de Taalunie meer aandacht voor de website wilde genereren kreeg de digitale versie voorrang; de werkgroep wacht nog op de productie van de gedrukte versie.

De namenlijst op het web

Op de website van de Taalunie is de lijst van buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands gepubliceerd (www.taalunieversum.org/taal/aardrijkskundige_namen/). De functionaliteit van het toponymische deel van de website is de volgende: men vindt bij het bovengenoemde url een

lijst van landnamen (fig. 2) waarop men kan klikken, waardoor men bij het aangeklikte land terecht komt, dat een overzicht geeft van alle courante Nederlandse exoniemen die voor dat land bestaan. Naast de exoniemen worden als extra service ook de endoniemen opgenomen. Vanaf eind 2004 zal een uitspraakmodule worden toegevoegd welke het mogelijk maakt de uitspraak van aangeklikte exoniemen weer te geven. Andere elementen zijn een verklarende lijst van soortbestanddelen in geografische namen, een inleiding met de uitgangspunten (fig. 3) en de veranderingen in de gestandaardiseerde namen sedert publicatie van de eerste gedrukte lijst in 1996. De inleiding informeert ook over het gebruik van lidwoorden, naamvallen, verbuigingen, omzettingssystemen voor verschillende schriftsoorten en een aanduiding van de verschillende categorieën van geografische objecten die benoemd worden.

Een speciaal aspect van deze website is de uitspraakmodule. Om de uitspraak vast te stellen kwam de werkgroep bijeen om deze in te spreken, en werd hierbij met een aantal verrassingen geconfronteerd: terwijl het vaststellen van de spelling tot weinig verschillen van mening tussen de Noord-Nederlandse en Vlaamse deelnemers had geleid, kwamen bij het vaststellen van de uitspraak veel meer verschillen tussen noord en zuid aan het licht. Over het algemeen zijn zo nodig beide uitspraakversies opgenomen.

De uitgangspunten van BAN II en III komen tot uitdrukking in het schema in fig. 3. Dat begint met de naam van een geografisch object gelegen buiten het Nederlandse taalgebied. Wanneer daar een gangbaar Nederlands exoniem van bestaat, dan wordt dat exoniem gekozen in zijn gestandaardiseerde vorm. Wanneer er geen courant exoniem bestaat wordt het endoniem gebruikt, althans voor namen uit die landen die een Latijns alfabet gebruiken, inclusief alle diakritische tekens (zoals cedilles, trema's en accenten) die de uitspraak van de letters in het Latijnse alfabet beïnvloeden. Wanneer er geen exoniem bestaat voor namen van ob-

jecten uit landen die het Latijnse alfabet niet gebruiken, is omzetting van die namen

naar ons alfabet volgens een door de VN gesanctioneerd systeem vereist. Bestaat een dergelijk systeem nog niet, dan worden de namen omgezet volgens een algemeen in Nederland en Vlaanderen aanvaard omzettingssysteem; is dat niet voorhanden, dan wordt geopteerd voor omzetting volgens een gangbaar internationaal systeem, en ontbreekt ook dat dan worden de namen getranscribeerd naar het Nederlands (wat betekent dat de uitspraak van de naam wordt benaderd met letters zoals die in het Nederlands worden uitgesproken). In principe zouden de door de BAN voorgestelde namen dus consistent moeten zijn! ■

Literatuur:

- *Buitenlandse aardrijkskundige namen in het Nederlands*. Voorzetten nr. 50 van de Nederlandse Taalunie, uitgegeven door Sdu Uitgevers, den Haag 1996
- *Lijst van landenamen*. Publicatie van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Staatsuitgeverij, Den Haag 1981.
- *Lijst van landnamen, namen van landen, alsmede opgave van de daarbij behorende bijvoeglijke naamwoorden, en van de inwoneraanduidingen, en van de namen der hoofdsteden, officiële schrijfwijze voor het Nederlandse taalgebied*. Voorzetten nr. 41, van de Nederlandse Taalunie, uitgegeven door Sdu Uitgevers, Den Haag 1993.

Tiber of Tevere?

Maltees of Maltezer?

GEZIEN

Gevelsteen in Deventer.

Foto: Irwin van Hunen